

5. ДСТУ 3051-95 (ГОСТ 30166-95). Ресурсозбереження. Основні положення. Чинний від 01.01.97. К.: Держстандарт України, 1996. 15 с.
6. Bounds A. Environment: Going green. Financial Times. 2012. URL: <http://www.ft.com/intl/-cms/s/2/5c122b6a-fbc2-11e1-87ae-00144feabdc0.html>.
7. Shapoval V., Ashcheulova A. Ecologic Component of Social Responsibility of Business (Experience of Poland and Ukraine). Єдина Європа: перспективи розвитку: монографія = United Europe: prospects of development: Monograph; Національний гірничий університет, Дніпропетровськ; Вища банківська школа, Вроцлав; наук. ред. О.І. Амоша. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2010. 254 с.
8. Heath D. Stakeholder Theory, Corporate Governance and Public Management. Journal of Business Ethics. 2004. № 53. 265 p.
9. Бережна М.В. Стратегія чистого виробництва як результат реалізації екологічної відповідальності підприємств. Проблеми сталого розвитку економіки України в умовах інтеграційних процесів: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 5–6 грудня 2014 р.): у 2-х ч.; за заг. ред. М.М. Палінчак, В.П. Приходько. Ужгород: Гельветика, 2014. Ч. 1. С. 92–95.
10. Шаповал В.М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою: монографія. Д.: Національний гірничий університет, 2011. – 357 с.

Анотація. В статті розглянуто місце і роль екологічної відповідальності в стратегії розвитку промислових підприємств. Обґрунтовано складові алгоритму оцінки рівня екологічної відповідальності і її впровадження в діяльність підприємства. Розглянуто вплив зовнішніх і внутрішніх факторів оточення підприємства на даний процес. Виділено основні інструменти регулювання системи екологічної відповідальності на локальному рівні. На основі критерія рівня екологічної відповідальності запропоновано відповідні типи стратегій розвитку промислових підприємств.

Ключові слова: алгоритм, оцінка, екологічна відповідальність, система, стратегія розвитку.

Summary. The place and the role of ecological responsibility in the strategy of development of industrial enterprises are considered in the article. The components of algorithms for assessing the level of environmental responsibility and its introduction into the activity of the enterprise are substantiated. The influence of external and internal factors of enterprise's environment on this process is considered. The basic tools of regulation of the system of ecological responsibility at the local level are introduced. The types of strategies for the development of industrial enterprises based on the criterion of the level of environmental responsibility are proposed.

Key words: Algorithm, assessment, ecological responsibility system, development strategy.

УДК 338.12:339.13

Бугаєнко Н. М.

*кандидат економічних наук, директор
Центру комплексних досліджень
з питань антимонопольної політики*

Bugaienko N. M.

*PhD in Economics, Director of Center for Complex
Researches on Antimonopoly Policy*

ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН СТАНУ НАЦІОНАЛЬНОГО КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

TRENDS OF CHANGES IN THE COMPETITIVE ENVIRONMENT IN THE ECONOMY OF UKRAINE

Анотація. У роботі розглянуто результати оцінювання підприємцями тенденцій розвитку конкурентного середовища на відповідних ринках. Розкрито особливості домінування суб'єктів господарювання у національній економіці на основі опитування, проведеного Центром комплексних досліджень із питань антимонопольної політики в 2017 р. Особливу увагу відведено питанням оцінки інтенсивності економічної конкуренції.

Ключові слова: конкуренція, конкурентне середовище, підприємство, домінування.

Постановка проблеми. Захист та розвиток конкурентного середовища є необхідною умовою для ефективного функціонування ринку. Сьогодні в Україні макроекономічна ситуація зумовлює наявність негативних процесів у самому національному конкурентному середовищі. Серед іншого можна виділити доволі неоднозначні

ринкові реформи, недостатньо продумане використання адміністративних методів утручання в економіку. Враховуючи, що конкурентна політика є складником економічної, актуальним завданням залишається аналіз передумов розвитку конкурентного середовища в різних секторах економіки України. Відповідні опитування підприємців є

особливо цінними, оскільки в національній системі статистичних спостережень відсутні показники, які б характеризували тенденції змін конкурентного середовища на внутрішньому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розбудову теоретико-методологічних основ формування та розвитку конкурентного середовища зробили провідні вітчизняні вчені В. Венгер, А. Герасименко, А. Ігнатюк, Н. Ковтун, В. Лагутін, Г. Филюк, О. Хвостенко та ін. Однак поза їхньою увагою залишаються питання оцінки конкурентного середовища відповідного ринку на мікрорівні (тобто з точки зору самих підприємств).

Мета статті полягає в аналізі особливостей розвитку конкурентного середовища в національній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно в Україні відзначається переважання внутрішньої конкуренції між підприємствами-резидентами над конкуренцією з боку зарубіжних компаній. Ця тенденція була закономірно продовжена в 2016–2017 рр. Зокрема, за даними проведеного опитування, 63% респондентів відзначили, що вплив внутрішньоукраїнської конкуренції на діяльність їх підприємств є суттєвішим за вплив зарубіжних компаній.

Результати аналізу домінуючої в Україні внутрішньої конкуренції свідчать про те, що конкурентне середовище

в Україні є сформованим. Так, 85% керівників підприємств, які в 2017 р. прийняли участь в опитуванні Центру комплексних досліджень із питань антимонопольної політики, повідомили, що вони тією чи іншою мірою відчувають конкуренцію з боку інших українських підприємств. Узагалі не відчувають конкуренції з боку вітчизняних підприємств 5% респондентів. Ще 10% респондентів не змогли визначитися з відповіддю на поставлене питання. Отже, беручи до уваги лише респондентів, які надали оцінки інтенсивності внутрішньої конкуренції в Україні, 95% підприємств відзначили наявність конкуренції з боку інших українських компаній (рис. 1) [1, с. 137].

У 2017 р. спостерігається незначна інтенсифікація економічної конкуренції між українськими компаніями, підвищившись на 1 в. п. порівняно з 2016 р. (рис. 2) [1, с. 138]. Слід зазначити, що число респондентів, які оцінили інтенсивність конкуренції у своїй сфері як «помірна», незначно зменшилося (з 41% у 2016 р. до 39% у 2017 р.). Також спостерігається незначна позитивна динаміка в оцінках високої інтенсивності конкуренції (частка таких респондентів зростає з 46% до 50%). При цьому характерною особливістю національної кризи 2014 р. є не просто скорочення загальної кількості респондентів, що відчували конкуренцію з боку вітчизняних підприємств хоча б якоюсь мірою, а й наявність відчутних структурних зрушень у сегмен-

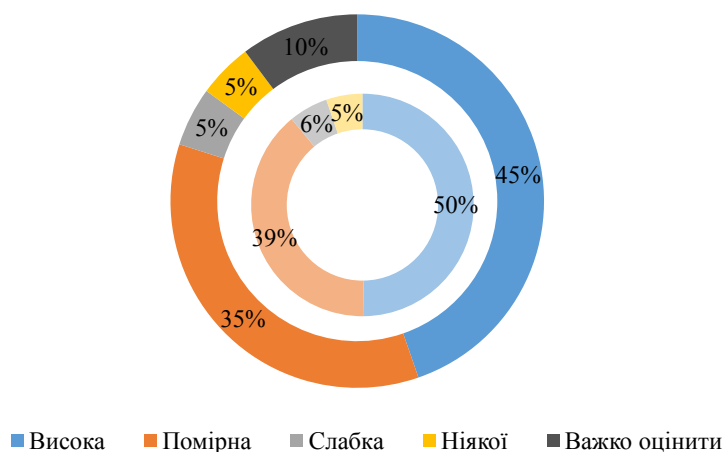


Рис. 1. Оцінка інтенсивності конкуренції між підприємствами – резидентами України в 2017 р., %

Таблиця 1

Частка респондентів, що охарактеризували рівень конкуренції на галузевих ринках як високий, 2015–2017 рр.

Галузі промисловості України	Внутрішньоукраїнська конкуренція, %			Конкуренція з країнами СНД, %			Конкуренція з країнами далекого зарубіжжя, %		
	2015	2016	2017	2015	2016	2017	2015	2016	2017
ГМК	44,44	42,86	33,3	87,50	100,0	66,7	55,56	50,00	33,3
Машинобудування	0,00	71,43	22,2	66,67	85,71	22,2	33,33	42,86	85,7
Транспорт	44,23	30,77	36,4	50,00	55,17	0,0	17,95	13,33	33,3
ПЕК	17,86	20,00	27,8	31,25	42,11	0,0	12,50	5,26	0,0
Будівництво	60,87	47,83	41,7	63,16	73,68	11,1	11,11	6,25	11,1
Торгівля	53,68	50,88	61,0	87,32	75,61	11,1	25,53	16,67	16,0
Інформація та телекомунікації	36,84	30,00	30,0	64,29	40,00	11,8	33,33	10,00	11,8
Фінансова та страхова діяльність	63,64	54,84	72,7	83,33	87,50	50,0	22,22	26,09	42,9
АПК	56,10	58,67	47,8	89,76	90,00	21,1	24,14	31,37	22,0
Виробнича промисловість	44,62	44,00	58,5	84,28	86,76	30,1	17,36	17,74	25,9

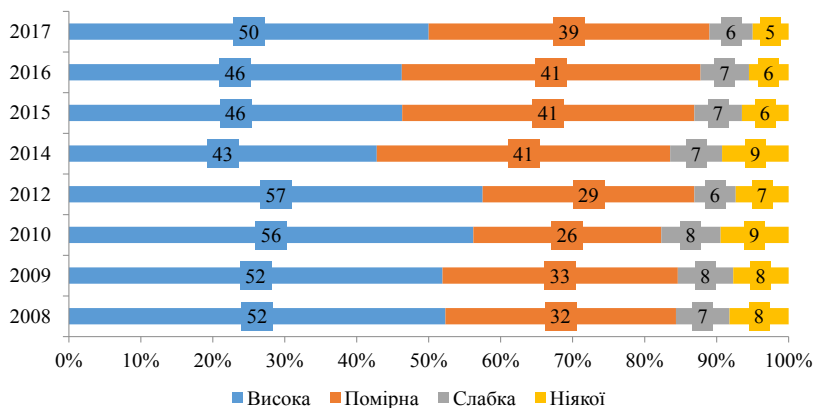


Рис. 2. Динаміка підприємницьких оцінок інтенсивності конкуренції між підприємствами – резидентами України за 2008–2017 рр., %

тації ринкового середовища. Зокрема, значно скоротилася (практично на чверть) частка респондентів, що відчували високий конкурентний тиск з боку підприємств-резидентів України.

Негативні тенденції, зумовлені втратою контролю над значною частиною території нашої країни в результаті анексії АР Крим та військових дій на сході України, руйнуванням торгових зв'язків, девальвацією національної

41,7% підприємств будівничої діяльності (табл. 1) [1, с. 139]. Як бачимо, висококонкурентними є ринки фінансових, будівельних та страхових послуг, торгівлі, підприємств, що здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції та інших товарів. Із боку підприємств країн далекого зарубіжжя найвищий рівень конкуренції мали підприємства, що діяли в секторах машинобудування (85,7% підприємств галузі оцінили рівень конкуренції з боку зарубіжних компаній як високий), фінансової та страхової діяльності (42,9%), ГМК та транспорту (33,3%).

У 2017 р. суб'єктами господарювання відзначено деяке зниження інтенсивності конкуренції на внутрішньому ринку у сфері машинобудування, будівництва, АПК і ГМК. Також інтенсивність конкуренції зменшилася в усіх сферах із країнами СНД, та у сфері ГМК, ПЕК і АПК – із країнами далекого зарубіжжя. У сегменті конкуренції з країнами СНД у 2017 р. порівняно з попереднім роком суттєві зміни відбулися у секторах АПК (де частка респондентів, які оцінили інтенсивність конкуренції як високу, зменшилася на 68,9%); торгівлі (на 64,51%);

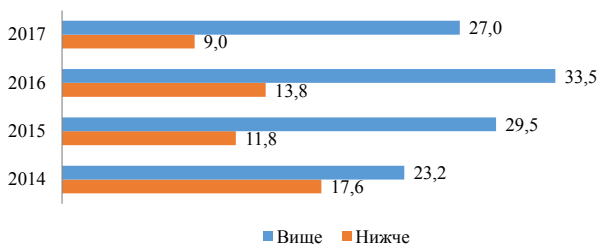
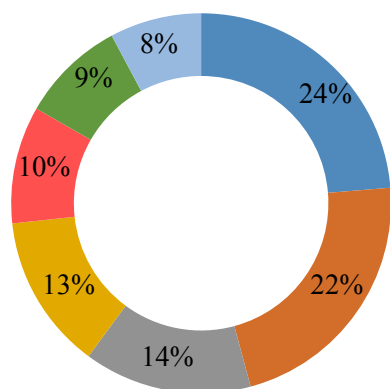


Рис. 3. Оцінка суб'єктами господарювання якісних характеристик імпортованої продукції порівняно з продукцією власного виробництва, 2014–2017 рр., %



- Ділова активність у регіоні поширена серед великої кількості незалежних компаній
- Ділова активність у Вашому регіоні зосереджена в рамках 3-5 бізнес-груп
- Ділова активність у Вашому регіоні зосереджена в рамках більше п'яти бізнес-груп
- Ділова активність у регіоні поширена серед великої кількості відносно незалежних компаній
- Існує значна кількість компаній, що не входять до складу бізнес-груп, проте перебувають у залежності від їх дій
- У регіоні функціонує велика кількість компаній, частина з яких відносно незалежна від дій великих бізнес-груп, проте пов'язана з ними договірними зобов'язаннями
- Ділова активність у Вашому регіоні зосереджена в рамках однієї бізнес-групи

Рис. 4. Оцінка рівня монополізації (домінування) в регіоні, 2017 р.

машинобудування (на 63,51%); будівництва (на 62,58%); у гірничо-металургійному комплексі (33,3%). Слід зазначити, що ніхто з респондентів не оцінив інтенсивність конкуренції як високу в секторах транспорту та АПК. У 2017 р. порівняно з 2016 р. частка респондентів, які оцінили інтенсивність конкуренції як високу в сегменті конкуренції з країнами далекого зарубіжжя, зросла на 42,84% у машинобудуванні; на 19,97% у секторі транспорту; на 16,81% у фінансовому та страховому секторах; на 8,16% у виробничій промисловості. Слід зазначити, що позитивна динаміка для зазначених секторів спостерігається протягом трьох останніх років. Також лише в секторі АПК ніхто з респондентів не оцінив інтенсивність конкуренції з країнами далекого зарубіжжя як високу.

У 2017 р. спостерігаються тенденції до посилення впливу конкуренції з боку зарубіжних компаній на тлі зменшення впливу внутрішньоукраїнської конкуренції. Зменшення ролі внутрішньоукраїнської конкуренції у звітному році зумовлене відсутністю розвитку ділової активності у багатьох видах економічної діяльності, загостренням конкуренції за збіднілого споживача між суб'єктами господарювання, яким удалося втриматися на ринку в період економічного спаду.

Як видно з рис. 3, порівнюючи імпортні аналоги з продукцією власного виробництва, суб'єкти господарювання, як правило, відзначають перевагу імпортної продукції за якісними критеріями (27% респондентів України, що відчували конкуренцію відносно імпортних товарів) [1, с. 133]. Слід зазначити, що 64% респондентів розцінили якість вітчизняної та імпортної продукції як приблизно однакову. Крім того, у 2017 р. частка респондентів, які зазнавали конкуренцію з боку постачальників імпортних товарів, зменшилася на 6,5% порівняно з 2016 р. та на 2,5% порівняно з 2015 р.

Слід зазначити, що в 2017 р., за результатами проведеного опитування, посилювалися позиції імпортної продукції. Частка респондентів, які зазначили, що обсяг імпорту вище або приблизно однаковий до виробленого обсягу українських товарів, збільшилася на 5 в. п. і становить 70%.

Загальна оцінка рівня монополізації у відповідному регіоні також сходиться з оцінкою інтенсивності внутрішньої конкуренції від міжнародних експертів (рис. 4) [1, с. 143]. 24% респондентів зазначили, що ділова активність поширена серед великої кількості незалежних компаній і 13% – серед значної кількості відносно незалежних компаній. При цьому 22% респондентів відповіли, що ділова активність зосереджена в рамках трьох-п'яти бізнес-груп, а 14% – у рамках більше п'яти бізнес-груп. І лише 8% відповіли, що ділова активність зосереджена в рамках однієї бізнес-групи.

Вплив стану конкуренції в поточному році на економічний розвиток країни у цілому можна охарактеризувати як сприятливий. Так, зокрема, близько 41% підприємств під тиском конкуренції змушені були підвищити ефективність своєї роботи (що відповідає рівню 2016 р.), 43% – намагаючись втриматися на ринку протягом року, знижували ціни на власну продукцію (порівняно з 2016 р. таких під-



Рис. 5. Вплив інтенсивності конкуренції на українські підприємства, 2015–2017 рр., %

приємств стало більше всього лише на 1 в. п.) (рис. 5) [1, с. 144]. Менш вираженим був вплив конкуренції на зниження собівартості виробництва продукції. За результатами опитування 2017 р. лише 25% підприємств змогли зменшити собівартість (разом із цим це більше за рівень 2016 р.). Також практично 19% підприємств відзначили, що їм не вдалося уникнути зростання собівартості виробництва продукції під дією макроекономічних чинників (нестабільність політичної та економічної ситуації в країні, руйнування усталених торгових зв'язків, інфляційні процеси та відповідне підвищення цін постачальниками сировини та матеріалів тощо).

Інтенсивність конкуренції вплинула на обсяги випуску продукції українськими виробниками: частка підприємств, що скоротили виробництво власної продукції у 2017 р., на 15 в. п. перевищила частку підприємств, що, навпаки, наростили обсяги виробництва. Втім, тенденція до поступового згорання обсягів виробництва зберігається протягом останніх трьох років, чому сприяло різке скорочення платоспроможного попиту населення у період з 2014 по 2015 р., проте за рік спостерігається підвищення індексу споживчих настроїв, а у жовтні він найвищий за весь період із початку 2015 р. (рис. 6) [1, с. 146].

Загалом підприємці-респонденти виділили різні фактори, які можуть посилювати або послаблювати конкурентні позиції їхнього підприємства. Так, серед факторів,

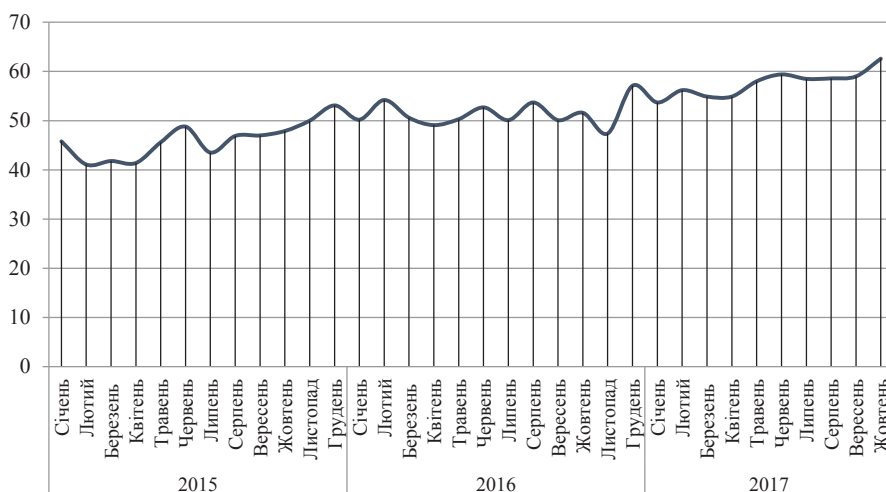


Рис. 6. Динаміка індексу споживчих настроїв населення України, 2015–2017 рр.

що посилюють конкурентні позиції підприємства, найбільш істотний вплив має валютно-курсова політика держави – 34%. Найбільший помірний вплив здійснює наявність багатьох виробників, кожен з яких випускає лише невелику частку продукції, яка реалізується на ринку, – 32%. Найбільший відсоток респондентів, які відзначили відсутність впливу на посилення конкурентної позиції підприємства, припадає на фактор «Складність виходу з ринків» (неможливість повернути кошти, вкладені в обладнання і площі) – 15%. Сумуючи будь-який вплив, що може чинити той чи інший фактор (істотно, незначно, помірно), отримуємо результат, де високе задоволення платоспроможного попиту має найвищий відсоток – 69%. Потрібно зазначити, що в питаннях посилення чи послаблення конкурентної позиції підприємства майже третина респондентів по кожному з факторів дала відповідь «Важко оцінити», що свідчить про мінливе становище кожного фактору.

Серед факторів, що послаблюють конкурентні позиції підприємства, за оцінками респондентів, має найбільш істотний вплив «Занижений курс гривні» – 32%. Також значний відсоток істотного впливу має «Наявність великих і потужних підприємств-конкурентів», які контролюють значну частку ринкової пропозиції – 31%. Серед помірного впливу найбільш значущим фактором є «Незадоволеність платоспроможного попиту» – 30%. Відсутність впливу щодо послаблення конкурентної позиції підприємства з найбільшим відсотком отримують два фактори: «Легкість виходу з ринків» (реальна

можливість повернення коштів, вкладених в обладнання і виробничі площі) та «Відсутність підприємств, здатних швидко увійти на ваші ринки збуту» (тобто потенційних конкурентів) – по 13%. Загальний найвищий підсумковий відсоток у фактору «Наявність великих і потужних підприємств-конкурентів, які контролюють значну частку ринкової пропозиції» – 71%, далі йдуть «Незадоволеність платоспроможного попиту» (69%) і «Високі транспортні витрати» (68%). Саме ці фактори найбільше впливають на інтенсивність конкуренції на відповідних ринках.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можемо стверджувати, що результати оцінювання суб'єктами господарювання інтенсивності конкуренції як у цілому в економіці України, так і на окремих галузевих ринках загалом узгоджуються із загальними тенденціями економічного розвитку. Значні макроекономічні дисбаланси, глибокі структурні диспропорції, недостатній рівень прозорості у державному секторі управління призвели до того, що ситуація вимагає системних антикризових дій. Україна перебуває у дуже складній політичній та економічній ситуації, для стабілізації якої необхідне проведення ключових структурних реформ. Реальна детінізація економіки, проведення жорсткої фіскальної політики, подальша дерегуляція бізнесу, залучення іноземних інвестицій, усебічне сприяння розвитку малого та середнього підприємництва в Україні, безумовно, позитивно позначатимуться на розвитку саме конкурентних передумов розвитку внутрішнього ринку.

Список використаних джерел:

1. Тенденції змін стану конкурентного середовища в економіці України у 2016 році: звіт про науково-дослідну роботу / О. Бакалінська, Н. Бугаєнко, В. Венгер та ін.; Антимонопольний комітет України, Центр комплексних досліджень з питань антимонопольної політики. К., 2017. 233 с. Деп. в УкрІНТЕІ, № держреєстрації 0117U000188.

Анотація. В работе рассмотрены результаты оценки предпринимателями тенденций развития конкурентной среды на соответствующих рынках. Раскрыты особенности доминирования субъектов хозяйствования в национальной экономике на основе опроса, проведенного Центром комплексных исследований по вопросам антимонопольной политики в 2017 г. Особое внимание отведено вопросам оценки интенсивности экономической конкуренции.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентная среда, предприятие, доминирование.

Summary. The results of evaluation by the entrepreneurs of the tendencies of the competitive environment development on relevant markets are investigated in this work. Features of domination of economic entities in the national economy are revealed, based on a survey conducted in 2017 by the Center for complex researches on antimonopoly policy. Particular attention is paid to the evaluation of the intensity of economic competition.

Key words: competition, competitive environment, entity, domination.